

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัย “โรงเรียนลูกชานาเพื่อเพิ่มสมรรถนะการทำเกษตรเชิงธุรกิจ : มิติใหม่แห่งการเรียนรู้จากแปลงนาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”

การดำเนินการโครงการวิจัย “โรงเรียนลูกชานาเพื่อเพิ่มสมรรถนะการทำเกษตรเชิงธุรกิจ :มิติใหม่แห่งการเรียนรู้จากแปลงนาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างแนวคิด การออกแบบหลักสูตรเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้แก่ลูกเกษตรกร ตลอดจนการจัดการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายและสาธารณะสำหรับการเพิ่มสมรรถนะแก่ลูกเกษตรกรในการทำเกษตรในเชิงธุรกิจที่ยั่งยืน มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

การสร้างแนวคิดการเรียนรู้มุ่งไปที่การยกระดับสมรรถนะแก่ชานาใน 3 มิติ คือ การปรับทัศนคติที่ดีต่ออาชีพทำนา การปรับวิถีชีวิตให้ชานาสามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลง และการเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตในแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเป็น “ชานามืออาชีพ” ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือ “รักษาคณธรรม คิดสร้างสรรค์และแบ่งปัน มีศรัทธาในอาชีพ ใฝ่หาความรู้อยู่ตลอดเวลา และก่อให้เกิดสมดุลในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต”

การออกแบบหลักสูตรเป็นไปในแนวทางของ Backward Design ที่หยิบยกสภาพปัญหาของชานาเป็นประเด็นในการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ กรอบการประเมินผลการเรียนรู้และมาตรฐานการเรียนรู้ กระบวนการออกแบบหลักสูตรเป็นไปภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เศรษฐศาสตร์ เกษตร เกษตรศาสตร์ ประชาชนชาวบ้าน นักส่งเสริมเกษตร แกนนำชานาที่เผชิญปัญหาในอาชีพ ผู้นำสถาบันเกษตรกร จำนวน 67 คน ใช้ระยะเวลา 6 เดือนในการพัฒนาตัวแบบหลักสูตร ประกอบด้วยหน่วยเรียนรู้ 15 หน่วยเรียน โดยมีเอกสารสาระการเรียนรู้ คู่มือการจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ที่แนะนำเพื่อใช้ประกอบการสอนรูปแบบต่างๆ 24 รายการ เพื่อนำไปทดลองใช้หลักสูตรในพื้นที่เป้าหมาย

การดำเนินการทดลองใช้ตัวแบบหลักสูตร “การเพิ่มสมรรถนะสู่การเป็นชานามืออาชีพ” ในระยะเวลา 7 เดือน มีชานาที่ผ่านการเรียนรู้ภายใต้โครงการทดลองใช้หลักสูตรใน 4 พื้นที่จังหวัดเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 50 คน โดยมีผลการประเมินอยู่ในระดับ “น่าพอใจ” มีการปรับเปลี่ยนทั้งในมิติ ทัศนคติ วิถีชีวิต และพฤติกรรม การทำนาที่สอดคล้องกับเป้าหมายการเรียนรู้

ปัจจุบันก่อเกิดเป็นชุมชนเรียนรู้ภายใต้กลไกของโครงการวิจัยฯ ประกอบด้วยภาคีเครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิร่วมพัฒนาหลักสูตร 61 คน ภาคีเครือข่ายงานวิจัยที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยที่เป็นปัจเจกบุคคล 180 คน และเป็นองค์กร จำนวน 21 องค์กร มีผู้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัยทั้งสิ้น 2,181 คน โดยมีโครงการที่น่าสนใจในการต่อยอดและขยายผลการดำเนินงานทั้งสิ้น 10 โครงการ ประกอบด้วย

- โครงการพัฒนาชานามืออาชีพ จ.ศรีสะเกษ ภายใต้การดำเนินงานของบริษัท บางชื่อโรงสีไฟเจียมเม้ง จำกัด และสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์

- โครงการขยายผลสู่เยาวชน จังหวัดอยุธยา ของสถาบันรามจิตติ
- โครงการขยายผลสู่เยาวชนกลุ่มเกษตรกรบ้านคลองใหญ่ จังหวัดชัยนาท
- โครงการพัฒนาหลักสูตรเป็นระบบของวิทยาลัยเกษตรกรรมและเทคโนโลยี เชียงราย
- โครงการศูนย์เรียนรู้ชานาคณธรรม จ.ยโสธร
- โครงการศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์ ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มธุรกิจเชิงคุณค่าสาม

พราน จ.นครปฐม

- โครงการขยายผลจัดตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ ภายใต้เครือข่ายมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร จ.ชุมพร

- โครงการขยายผลศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ชุมชน ภายใต้เครือข่ายมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร จ.ชุมพร
- โครงการขยายผลศูนย์เรียนรู้เกษตรปลอดภัย ภายใต้เครือข่ายมหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น
- โครงการผลิตข้าวปลอดภัยของกลุ่มเกษตรกรกรบ้านคลองใหญ่ จ.ชัยนาท

ผลการประเมินการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า ผู้ผ่านการอบรมสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ และวิธีคิด ในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยผู้ผ่านการอบรมมีทักษะในการทำตามแนวทางของหลักสูตร อยู่ในเกณฑ์ “น่าพอใจ” และมีบทวิเคราะห์ที่ชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของหลักสูตร ดังนี้

- แนวคิดการออกแบบหลักสูตรในแนวทางของ backward design ซึ่งกำหนดเป้าหมายที่ตัวผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ในรูปแบบของ “คุณลักษณะชวาวนาที่พึงประสงค์” ทำให้เกิดความชัดเจนต่อผู้สอนตั้งแต่การจัดกระบวนการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้

- เน้นกระบวนการเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกทักษะและเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างไม่รู้จบ (Life long learning)

- หลักสูตรได้ถูกออกแบบไว้ให้มีความยืดหยุ่นในแง่ผู้เรียนและผู้สอน เพื่อสามารถปรับปรุงเนื้อหาและการจัดการเรียนรู้ได้ตามบริบทของพื้นที่และความสนใจของผู้เรียน จึงมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้ทั้งในระบบสถาบันการศึกษาและนอกระบบ

- การฝึกให้เกิดการคิดและปฏิบัติโดยคำนึงถึงความเป็นองค์รวม (Holistic) ระหว่างการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้เรียนได้รับแรงบันดาลใจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งแตกต่างไปจากเดิมที่มักปฏิบัติตามๆ กัน

- การจัดการเรียนรู้ภายใต้หลักสูตรที่เน้นไปที่การวัดผลการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านโครงงาน (Project-based learning) จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์เรียนรู้ผ่านการคิด การออกแบบ การปฏิบัติและประเมินผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม

- จุดเด่นของหลักสูตรไม่ใช่อยู่ที่เนื้อหาสาระด้านวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเนื้อหาบริบทการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ชาวนาต้องเผชิญหน้าจริงๆ ซึ่งจะเป็แรงผลักดันให้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้ทันต่อสถานการณ์ โดยการเรียนรู้ในแต่ละหน่วยเรียนที่ได้ออกแบบไว้

- ระบบการเรียนรู้สำหรับองค์ความรู้ใหม่จะส่งทอดสู่ชาวนาโดยผ่านกลไกของระบบ Coaching ที่มากประสบการณ์และหลากหลาย แต่เป็นไปภายใต้แบบแผนของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จะก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้และสร้างความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยมีกลไกการขับเคลื่อน อาทิเช่น Smart Teachers, Smart Officers และ Smart Farmers เข้ามาขับเคลื่อนสังคมฐานความรู้สู่การบรรลุเป้าหมายร่วม

เพื่อการต่อยอดและขยายผลการนำหลักสูตรไปใช้ประโยชน์ คณะนักวิจัยจึงได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีในการวางกรอบยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อยกระดับสมรรถนะสู่การเป็นชาวนามีอาชีพ และสร้างโอกาสทางเลือกแก่ชาวนาเพื่อสืบสานอาชีพการทำนาอย่างยั่งยืน โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และประเด็นยุทธศาสตร์ ดังนี้

วิสัยทัศน์ : ชาวนามีปัญญา สามารถสืบสานอาชีพ และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

พันธกิจ : มุ่งสร้างระบบการเรียนรู้และโอกาสทางเลือกแก่ชาวนาไทยในแนวทางการค้าที่เป็นธรรม ซึ่งจะประกอบด้วยกลุ่มงานสำคัญ ได้แก่

1. การวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ชุดความรู้ นวัตกรรม หลักสูตรเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชาวนาให้เป็นมืออาชีพ และการสร้างสรรค์ธุรกิจทางเลือกแก่ชาวนาที่สามารถเชื่อมโยงการส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพสู่ตลาด
2. การสร้างระบบการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งที่อยู่ในระบบทางการและไม่เป็นทางการที่สามารถเข้าถึงชาวนา ทายาทเกษตรกร และเยาวชนในโรงเรียน/สถานศึกษา
3. การสร้างสรรค์สถาบันชาวนาในรูปแบบของธุรกิจฐานสังคมที่จะช่วยเป็นกลไกในการสร้างโอกาสทางเลือกของชาวนาสู่ระบบการค้าที่เป็นธรรม
4. การพัฒนาระบบสนับสนุนในทิศทางที่เกื้อหนุนให้เกิดการจัดการโซ่อุปทานในระบบธุรกิจสร้างสรรค์ที่ชาวนาและภาคีเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม

เป้าประสงค์ : เป้าประสงค์สำหรับตอบสนองพันธกิจมี 3 ประการ ได้แก่

1. มีกลไก ระบบการเรียนรู้ และเครือข่ายที่เข้าถึงการยกระดับสมรรถนะสู่การเป็นชาวนามืออาชีพและการสืบทอดทายาท
2. มีกลไกและระบบธุรกิจสร้างสรรค์ผลิตข้าวคุณภาพ มีตลาดรองรับอย่างเป็นธรรมจากฐานรากสู่สากล
3. ปรับเปลี่ยนกลไกและโครงสร้างการตลาดที่เกื้อหนุนการพัฒนา

ยุทธศาสตร์ : ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ มี 4 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย

1. ยุทธศาสตร์ที่ 1: การวิจัยเพื่อสร้างตัวแบบหลักสูตรเป็นระบบ ตัวแบบการจัดการเรียนรู้และนวัตกรรมนำการพัฒนา หมายถึง การวางกรอบวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อสนับสนุนการสร้างสรรค์ตัวแบบหลักสูตร ตัวแบบการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และนวัตกรรมนำการพัฒนาในทิศทางที่จะเสริมสร้างสมรรถนะให้ป็นชาวนามืออาชีพ
2. ยุทธศาสตร์ที่ 2: สร้างเครือข่ายสถาบันการเรียนรู้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนา หมายถึง การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งทรัพยากรบุคคล สถาบันที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายขยายผลสู่ชุมชน และสถาบันในการจัดการเรียนรู้สู่ชาวนาอย่างทั่วถึง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามกรอบทิศทางเชิงยุทธศาสตร์และวิสัยทัศน์
3. ยุทธศาสตร์ที่ 3: สร้างชาวนามืออาชีพและการสืบทอดทายาท หมายถึง กลไกและกระบวนการสร้างสมรรถนะชาวนามืออาชีพของหน่วยงาน/องค์กร/สถาบันเกษตรกร/สถาบันการศึกษาที่เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการยกระดับสมรรถนะชาวนาสู่การบรรลุวิสัยทัศน์
4. ยุทธศาสตร์ที่ 4: สร้างระบบธุรกิจสร้างสรรค์จากแปลงนาสู่สากล หมายถึง การเสริมสร้างระบบธุรกิจที่มีการเชื่อมโยงโซ่อุปทานเพื่อพัฒนาระบบการผลิตข้าวคุณภาพ กระจายไปสู่ตลาดอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม ซึ่งจะช่วยลดข้อจำกัดและอุปสรรคที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม ในทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอเชิงนโยบายและสาธารณะ :

ด้วยตระหนักดีว่า ชาวนาเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศไทยที่อยู่ในอาชีพการเกษตร และเผชิญหน้ากับปัญหาความเหลื่อมล้ำ โดยข้อค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดซึ่งเป็นช่องว่างในการพัฒนาอยู่ 2 ประการ คือ **ประการแรก** มาจากเหตุปัจจัยที่ชาวนามีทุนทรัพยากรน้อย อันประกอบไปด้วย ทุนความรู้ ทุนเศรษฐกิจ (ที่ดิน เงินทุน) และทุนทางสังคม (การมีสถาบัน/กลุ่ม/องค์กร ช่วยเป็นกลไกในการส่งเสริมอาชีพตามสภาพปัญหาของชาวนา) ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน ไม่มีที่ดินทำกิน ต้นทุนการผลิตสูง ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง **ประการที่สอง** ชาวนาขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิตและตลาด

โดยส่วนใหญ่ ชาวนามักไม่มีทางเลือกในการสร้างอำนาจการต่อรอง ทั้งในการจัดหาปัจจัยการผลิต และการจำหน่ายผลผลิตในราคาที่เป็นธรรม โดยผลการวิจัยในครั้งนี้ชี้ให้เห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า การเพิ่มพูนความรู้ และทักษะแก่ชาวนา ทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ และการเปิดมุมมองในด้านการสร้างสมดุลระหว่างอาชีพและชีวิต ตามแนวทางของหลักสูตรดังกล่าวจะช่วยให้ชาวนามีปัญหา สามารถสืบสานอาชีพและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ดังนั้นเพื่อการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ จึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายและสาธารณะ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก: ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เข้าใจ เข้าถึง และนำไปใช้พัฒนา

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน (สสค.) ควรทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนกรอบทิศทางเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาร่วมกับภาคี เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม นำไปสู่การปฏิบัติ โดยดำเนินการดังนี้

1) การจัดเวทีประชาพิจารณ์ กรอบทิศทางเชิงยุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่การบรรลุเป้าหมาย ทั้งในกลุ่มสถาบันการศึกษาทั้งในและนอกระบบ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนภาคีภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง

2) สนับสนุนการสร้างเครือข่ายเพื่อขยายผลการเรียนรู้ที่สามารถเข้าถึงชุมชน และประชาคมที่มีความต้องการ อาทิ สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรกร องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ฯลฯ

ประการที่สอง : การสร้างกลไกและระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่

1) ส่งเสริมให้มีสถาบันเชี่ยวชาญเฉพาะทางทำหน้าที่เป็น Hub เพื่อขับเคลื่อนการสร้างกลไก และระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ประกอบด้วย การวิจัยและพัฒนาเพื่อผลิตชุดความรู้ หลักสูตรเรียนรู้ คลังความรู้ ทีมงานสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ในพื้นที่เป้าหมาย และการติดตามประเมินผลการพัฒนา

2) สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ร่วมกับภาคีองค์กรปกครองท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน

3) จัดตั้งและดำเนินงานโรงเรียนลูกชาวนาเพื่อสร้างชาวนามีอาชีพให้ “คิดเก่ง ทำเป็น เห็นอนาคต” ซึ่งจะปรับตัวแบบของทายาทเกษตรกร สืบสานตำนาน “ข้าว คือ ชีวิต และจิตวิญญาณคนไทย” ให้คงอยู่สืบไป

ประการที่สาม : สร้างโอกาสและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ ซึ่งที่สำคัญมีดังนี้

1) การจัดเวทีสาธารณะ เพื่อสร้างความตระหนักแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เข้าใจและเข้าถึงปัญหา ความต้องการของชาวนาอย่างแท้จริง

2) สร้างสรรค์สื่อประชาสัมพันธ์ ในการรณรงค์คนในสังคมทุกระดับให้เห็นความสำคัญของข้าวกับชาวนาไทย และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมอาชีพและผลิตภัณฑ์ของชาวนาอย่างเหมาะสม

3) สนับสนุนการจัดตั้งและดำเนินงานสถาบันเกษตรกรที่ทำหน้าที่ในฐานะ “องค์กรธุรกิจที่ชาวนาเป็นเจ้าของ” ให้เป็นกลไกของชาวนา ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม บนการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

4) ผลักดันให้มีการปรับกฎ ระเบียบ กฎหมายที่เปิดโอกาสแก่ชาวนารายย่อย ในการเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิตและตลาดอย่างเป็นธรรม ตลอดจนเปิดโอกาสการรวมกลุ่มเพื่อการสร้างสรรค์กลไก “องค์กรธุรกิจที่ชาวนาเป็นเจ้าของ”

5) การผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาด้านการเกษตร ในทุกระดับเพื่อสร้างทัศนคติ ความรู้ ความเข้าใจในอาชีพการเกษตรอย่างแท้จริง